

ФОРМИ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

FORMS OF ECONOMIC AND TRADE ACTIVITIES IN UKRAINE

Чихірьов В.Л.,

*асистент кафедри правового регулювання економіки
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Стаття присвячена вивченню форм господарсько-торговельної діяльності в Україні. Досліджено низку нормативних положень у чинному законодавстві України у сферах енергопостачання, контракції сільськогосподарської продукції, діяльності товарних бірж. Запропоновано власні позиції щодо вдосконалення законодавства у сфері діяльності товарних бірж, визначення договору міни з огляду на специфічні правомочності права господарського відання та оперативного управління, а також низка інших висновків.

Ключові слова: форми господарсько-торговельної діяльності, матеріально-технічне постачання та збут, енергопостачання, контракція сільськогосподарської продукції, міна (бартер).

Статья посвящена изучению форм хозяйственно-торговой деятельности в Украине. Исследован ряд нормативных положений в действующем законодательстве Украины в сферах энергоснабжения, контракции сельскохозяйственной продукции, деятельности товарных бирж. Предложены собственные позиции по совершенствованию законодательства в сфере деятельности товарных бирж, определения договора бартера с учетом специфических правомочностей права хозяйственного ведения и оперативного управления, а также ряд других выводов.

Ключевые слова: формы хозяйственно-торговой деятельности, материально-техническое снабжение и сбыт, энергоснабжение, контракция сельскохозяйственной продукции, обмен (бартер).

The article is devoted to the study of the forms of economic-trading activity in Ukraine. A number of normative provisions in the current legislation in the areas of energy supply, agricultural product contracting, commodity exchange activities. Own positions have been proposed on the improvement of legislation in the field of commodity exchanges, the definition of a barter agreement, taking into account the specific powers of economic management and operational management, and a number of other conclusions.

Key words: forms of economic trade activity, material and technical supply and sales, energy supply, contracting of agricultural products, mines (barter).

Постановка проблеми. Господарсько-торговельні відносини нині динамічно розвиваються, а як наслідок, відбуваються демонополізація та розвиток конкурентних відносин, набувають все більшої популярності нові форми такої діяльності.

Стан опрацювання. Низка фахівців у галузі цивільного та господарського права займалася дослідженням деяких аспектів правового регулювання торговельної діяльності, зокрема українські науковці, такі як О.В. Буткович, О.Р. Зельдіна, О.В. Зверева, А.І. Камінка, Е.В. Комах, К.О. Хрмілі, В.В. Хасанова, Г.Ф. Шершеневич. Проте все ще існують проблеми узгодження чинних правових норм, що регулюють господарсько-торговельні відносини, а також адаптації законодавства України до законодавства ЄС у цій сфері.

Метою статті є вивчення форм господарсько-торговельної діяльності в Україні, дослідження низки нормативних положень у чинному законодавстві України у сферах енергопостачання, контракції сільськогосподарської продукції, діяльності товарних бірж.

Виклад основного матеріалу. Здійснення господарсько-торговельної діяльності можливе у формах, визначених ч. 3 ст. 263 Господарського кодексу України (далі – ГК України): енергопостачання; матеріально-технічне постачання і збут; заготівля; оптова і роздрібна торгівля та громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності

та інша допоміжна діяльність щодо забезпечення реалізації товарів та/або послуг у сфері обігу [1].

Базовим нормативно-правовим актом, що регулює матеріально-технічне постачання і збут, є ГКУ, де закріплено право на самостійний вибір постачальників і споживачів продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом як принцип господарської діяльності (ст. 44); гарантії прав підприємців щодо їх забезпечення матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою (ст. 47); поняття продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання (ст. 262); положення щодо договорів поставки та купівлі-продажу як основних договірних форм матеріально-технічного постачання (ст. 264); умови укладення та зміст договорів, на підставі яких суб'єкти господарювання забезпечуються необхідними матеріальними ресурсами (глава 30) [1]. Для певної частини відносин під час здійснення матеріально-технічного постачання правову основу становлять норми ЦКУ, а саме глава 54 «Купівля-продаж», лава 58 «Найм (оренда)» тощо.

Правовою основою матеріально-технічного постачання за державні кошти є Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 р. [2], який уніфікував положення попередніх Законів «Про здійснення державних закупівель» та «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності». Ним встановлено процедуру заку-

півлі товарів, робіт, послуг для суб'єктів державного сектору економіки, повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних закупівель, основні вимоги до договору про закупівлю, закріплені засади окремих видів закупівельної діяльності (теплової та електричної енергії, питної води, послуг автостанцій, портів, аеропортів, поштового зв'язку тощо).

Матеріально-технічне постачання суб'єктів аграрного сектору економіки здійснюється на підставі Законів України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., де передбачено різні види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників під час придбання ними окремих видів продукції, техніки, об'єктів нерухомості [3], а також «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 р. [4], в якому визначено порядок створення постачальницьких сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які мають здійснювати закупівлю засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, які необхідні для виготовлення сільськогосподарської продукції та її переробки, виробництво сировини, матеріалів та постачання їх членам кооперативу.

Аналіз зазначених законодавчих актів дає змогу зробити висновок про низький рівень систематизації норм щодо матеріально-технічного постачання, дублювання одних і тих же положень з незначними відмінностями, зокрема, положень щодо договірних форм матеріально-технічного постачання (Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» та Закон України «Про публічні закупівлі»), етапів забезпечення матеріальними ресурсами (Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві»), засобів підтримки виробників продукції (Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» та Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»). Це вказує на необхідність удосконалення нормативно-правової бази.

Засобом регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією (придбанням) електричної й теплової енергій є договір енергопостачання. Для всіх договірних моделей, передбачених новітнім законодавством про електроенергетику, ЦКУ, ГКУ, незмінним є об'єкт договору – енергія, а також спосіб виконання – використання приєднаної мережі. Незважаючи на свою назву, договір купівлі-продажу (поставки) електричної енергії за своєю правовою природою не може кваліфікуватись як договір купівлі-продажу або договір поставки (у такому вигляді, як вони визначаються в Цивільному кодексі України). Вважаємо, що предмет цього договору та його суб'єктний склад свідчать про те, що перед нами договір енергопостачання, відмінність якого від договору постачання енергетичних та інших ресурсів (передбаченого Цивільним кодексом України) зводиться до відсутності безпосереднього приєднання пристрою енергоприймача

споживача до мереж енергозбутової організації за збереження загального принципу подачі електро- чи теплоенергії на енергоприймаючий пристрій споживача через приєднану мережу. Належність мережі не енергопостачальної, а мережевої організації означає лише зменшення кола прав та обов'язків за договором, проте не змінює його правової природи.

В основі поняття майнових відносин лежить право власності на матеріальні об'єкти, речі, а саме поняття майна прирівнюється до поняття речі [5, с. 32]. Особливістю енергопостачання як форми господарсько-торговельної діяльності є те, що зв'язок виробників цієї продукції та споживачів не передбачає зазвичай стадію накопичення продукції через обмежену його можливість. Нині серед науковців немає єдиної думки про те, чи є енергія річчю. З моменту набрання законної сили Цивільним кодексом України та Господарським кодексом України вивчення цієї проблеми стало більш актуальним, оскільки законодавчо визначено, що річ – це предмет матеріального світу (ст. 179 Цивільного кодексу України).

ГК України у своїх положеннях зазначає, що, згідно з договором контрактації, виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробнику у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її [1].

Регулювання контрактації сільськогосподарської продукції норми Господарського кодексу України, на відміну від норм Цивільного кодексу України, значно вужче. У чинній редакції ГК України [1] зазначено, що державна закупівля сільськогосподарської продукції здійснюється, відповідно, шляхом укладення договорів контрактації, а відбувається це у порядку державного замовлення на поставку державі сільськогосподарської продукції. Проте сьогодні закупівля сільськогосподарської продукції через виконання державного замовлення не є пріоритетним напрямом реалізації такої продукції для сільськогосподарських виробників.

На нашу думку, окрім поняття договору контрактації сільськогосподарської продукції в законодавстві варто прописати положення, які чітко окреслять предмет, об'єкт, істотні умови договору, строк, місце, ціну. При цьому саме правове закріплення істотних умов договору контрактації сільськогосподарської продукції покликано насамперед рівномірно представити інтереси як сільськогосподарських виробників, так і контрактантів, а в підсумку також забезпечити якісні й дієві механізми збуту та отримання відповідної сільськогосподарської продукції на комерційних засадах. Вважаємо за доцільне узгодити норми, спрямовані на врегулювання договірних відносин контрактації, в Цивільному кодексі України та Господарському кодексі України.

Торговельно-біржова діяльність також є видом господарсько-торговельної діяльності. Станом на

початок 2015 р. в Україні (без урахування тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та анексованого АР Крим) налічуються 555 (без урахування фондів) бірж. Серед них 104 є універсальними, 391 – товарними та товарно-сировинними, 24 – агропромисловими, 36 – іншими. Проте діючих лише 11 з 555 зареєстрованих [6].

Зараз питання діяльності товарної біржі регулюється спеціальним Законом України «Про товарну біржу» [7]. Він визначає правові засади створення та функціонування товарних бірж в Україні. Вказаний Закон нині не відповідає вимогам Європейського Союзу до діяльності товарних бірж. Пропонується доопрацювати Проект Закону «Про товарний біржовий ринок» від 21 квітня 2014 р., запропонований Мінікономрозвитку на заміну ЗУ «Про товарну біржу», а саме:

- встановити вимоги щодо організації та проведення торгів виключно в електронній торгівій системі;

- передбачити організаційно-правову форму для товарних бірж у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерного товариства з поширенням на нього відповідних норм законодавства, що регулює діяльність зазначених юридичних осіб;

- передбачити вимоги до статутного та регулятивного капіталу товарних бірж, а також перевірку цих вимог під час видачі ліцензії;

- вилучити Кабінет Міністрів України із переліку органів, які здійснюють державне регулювання товарного біржового ринку;

- визначити повноваження Мінікономрозвитку як Уповноваженого органу з регулювання товарного біржового ринку;

- встановити адекватні та диференційовані санкції, насамперед фінансові, за порушення законодавства про товарний біржовий ринок.

До інших видів господарсько-торгівельної діяльності належать міна (бартер) у сфері господарювання; зберігання на товарному складі та комерційне посередництво (агентська діяльність) у сфері господарювання [1].

Особливості здійснення товарообмінних операцій регламентовано ст. 715, 716 Цивільного кодексу України, п. 1 ст. 14 Податкового кодексу України та ст. 293 ГК України.

Відповідно до договору міни (бартеру) кожна зі сторін бере на себе зобов'язання передати іншій стороні у власність, господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар. За погодженням можлива грошова доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості, якщо це не суперечить законодавству [1]. Об'єктом міни (бартеру) не можуть бути основні фонди з державної або комунальної форми власності, якщо сторони не є підприємствами, установами, організаціями державної або комунальної форми власності відповідно.

Проте майно, закріплене на праві господарського відання, може бути відчужене лише у разі пого-

дження державного органу, який уповноважений управляти майном.

Допоміжна діяльність, така як зберігання, переміщення, сортування або пакування тощо, також належить до категорії господарсько-торгівельної.

В науковій літературі існують різні класифікації торгівельної діяльності. Зокрема, деякі автори виділяють торгівлю у широкому розумінні та торгівлю у вузькому розумінні [8, с. 26], інші дослідники поділяють торгівлю на комерційну торгівельну діяльність та некомерційну торгівельну діяльність [9, с. 69]. Однак вказані класифікації не відображають сутнісних розбіжностей між різними формами господарсько-торгівельної діяльності.

Проаналізувавши положення ст. 263 ГК України, форми господарсько-торгівельної діяльності можна поділити на основні та додаткові. До основних форм слід віднести ті форми, за допомогою яких здійснюється безпосередньо реалізація продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а саме матеріально-технічне постачання та збут; енергопостачання; міна (бартер); оптова торгівля; роздрібна торгівля; громадське харчування; торгівельно-біржова діяльність; продаж засобів виробництва; заготівля.

До додаткових форм господарсько-торгівельної діяльності слід віднести ті форми, які допомагають реалізувати продукцію, а саме оренду засобів виробництва; зберігання на товарному складі; комерційне посередництво (агентську діяльність); іншу допоміжну діяльність.

Ми можемо виділити таку класифікацію форм господарсько-торгівельної діяльності: основні, а саме матеріально-технічне постачання і збут, енергопостачання, оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування, торгівельна діяльність бірж, міна (бартер), продаж засобів виробництва, заготівля; а також додаткові, а саме оренда засобів виробництва, комерційне посередництво, зберігання на товарному складі, та інша допоміжна діяльність.

Запропонований розподіл форм господарсько-торгівельної діяльності на основні та додаткові має не лише теоретичне, але й практичне значення. Специфічність основних та додаткових форм господарсько-торгівельної діяльності потребує законодавчого закріплення їх основних рис. Зокрема, це можна зробити шляхом встановлення певних вимог до договорів, що укладаються для здійснення основних та додаткових форм господарсько-торгівельної діяльності. Зокрема, господарсько-торгівельну діяльність регламентує глава 30 ГКУ, яка складається з певних параграфів, що регламентують окремі форми господарсько-торгівельної діяльності. Пункт 3 ст. 263 як форму господарсько-торгівельної діяльності виділяє комерційне посередництво у здійсненні торгівельної діяльності, однак будь-яка регламентація цієї форми господарсько-торгівельної діяльності у главі 30 ГКУ відсутня. Натомість глава 31 ГКУ регламентує комерційне посередництво (агентські відносини) у сфері господарювання, а не комерційне посередництво у сфері господарсько-торгівельної діяльності.

Запропонований розподіл форм господарсько-торговельної діяльності дасть змогу законодавчо закріпити особливості основних та додаткових форм господарсько-торговельної діяльності та сприятиме формуванню правозастосовної практики.

Висновки. Вважаємо за доцільне передбачити у визначенні договору міни (бартеру) у господарській діяльності, що кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні певний товар в обмін на інший товар у власність або господарське відання чи оперативне управління лише за погодженням або попередньою згодою з органом державної влади або місцевого самоврядування, який уповноважений управляти майном, що є предметом договору.

Пропонується також доопрацювати Проект Закону «Про товарний біржовий ринок» від 21 квітня 2014 р., запропонований Мінекономрозвитку на заміну ЗУ «Про товарну біржу», та доопрацювати положення, що стосуються предмета, об'єкта, істотних умов, строку, місця, ціни договору контрактації.

Виходячи з викладеного, варто зазначити, що кількість форм господарсько-торговельної діяльності обумовлює низку особливостей їх здійснення, виникають питання усунення колізійних норм, приведення законодавчих актів у відповідність до законодавства ЄС, а також закріплення нових вагомих правових положень, які відсутні в чинному законодавстві України про господарсько-торговельну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 114.
2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 9. – Ст. 89.
3. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.
4. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1997. – № 33. – Ст. 2611.
5. Вавженчук С.Я. Логічні межі понять сторін предмета договору як елементів договору купівлі-продажу / С.Я. Вавженчук // Адвокат. – 2010. – № 3 (114). – С. 31–34.
6. Державний комітет статистики : статистична інформація. Кількість бірж України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Про товарну біржу : Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
8. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. 1 : Введение. Торговые деятели : [монография] / Г.Ф. Шершеневич. – 4-е изд. – СПб. : Издание Братьев Башмаковых, 2003. – 515 с.
9. Буткевич О.В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність» / О.В. Буткевич // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 69–73.